

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Тіщенко Є.О.

ВСТУП

Забезпечення швидкого та ефективного повоєнного відновлення та реконструкції вітчизняної економіки у найближчій перспективі буде одним із найважливіших завдань українського уряду та суспільства. Складність цього процесу пов'язана не лише з великими обсягами руйнувань і збитків, значною потребою у фінансових, матеріальних, трудових та інтелектуальних ресурсах, а також і з необхідністю використання дієвих та ефективних механізмів, методів та інструментів організації та управління процесами відбудови та реформування економіки і соціальної сфери в кризових і надзвичайних ситуаціях.

За тривалий історичний період переважна більшість країн світу зіткнулась із необхідністю відновлення та реформування своїх політичних, економічних і соціальних систем після тривалих і руйнівних війн. Тому у світовій практиці вже накопичено значний як позитивний, так і негативний досвід подолання криз, спричинених війнами. Найбільш відомими та успішними прикладами повоєнного відновлення та реконструкції своїх економік є практика країн Західної Європи після Другої світової війни, повоєнні ринкові реформи у В'єтнамі, Південній Кореї, Японії та багатьох інших країнах, досвід яких з різних причин у науковій літературі відображено недостатньо повно. Цю практику необхідно вивчати, ретельно аналізувати та переймати кращі методи та інструменти антикризового управління з метою їх ефективного використання.

На найбільшу увагу заслуговує вивчення методів та інструментів, використання яких спрямоване на забезпечення політичної, економічної, фінансової та соціальної стабільності у суспільстві, відновлення економічного та інтелектуального потенціалу країни, розвиток ключових галузей економіки та окремих регіонів, стимулювання впровадження сучасних технологій та інновацій, підтримку підприємництва та ділової активності суб'єктів ринку, а також на підвищення рівня життя і забезпечення соціальних гарантій громадянам. Важливе значення для успішного проведення повоєнних економічних і соціальних реформ мають чітке визначення пріоритетів, розроблення обґрунтованих стратегій, планів і програм відбудови, запровадження дієвих фінансово-економічних механізмів та організація належного управління і контролю за використанням коштів і ресурсів.

Разом із тим, варто мати на увазі, що кожна країна має свої потреби, ресурси та можливості, які може найбільш ефективно використати з урахуванням історичних, географічних, політичних, соціально-економічних, культурних і національних особливостей. Для умов України найбільш перспективним може бути системне поєднання кращих зарубіжних практик і методів повоєнної відбудови економіки на основі проведення політичних, інституційних, правових, економічних і соціальних реформ з урахуванням сучасного контексту.

Можливість використання досвіду зарубіжних країн, які провели успішні повоєнні реформи, з метою забезпечення швидкого та ефективного відновлення і реконструкції економіки України й обумовлює актуальність теми та основні напрями проведеного дослідження.

1. Відновлення економіки країн Західної Європи за планом Маршалла

Повоєнне відновлення та реконструкція економіки для всіх країн були складними і тривалими процесами та передбачали необхідність використання різних моделей, методів і організаційних підходів. Одним із найуспішніших прикладів вважають післявоєнне відновлення економіки країн Західної Європи після Другої світової війни на основі реалізації плану Маршалла (Marshall Plan або European Recovery Program – ERP), запропонованого державним секретарем США Джорджем Маршаллом у 1947 р. та затвердженого Конгресом США у квітні 1948 р.¹

Передумовами розроблення та реалізації плану Маршалла став той факт, що після завершення Другої світової війни економічне становище країн Західної Європи виявилося дуже скрутним, і вони потребували значної зовнішньої допомоги, без якої неможливо було подолати гостру та затяжну економічну кризу, що посилювала зубожіння населення та соціальну напругу в суспільстві. Не вистачало продовольства і товарів першої необхідності, були зруйновані підприємства, занепало сільське господарство. Повністю розбалансованими виявилися фінансові та грошові системи більшості країн, різко зросли ціни, а комерційні та виробничі зв'язки було втрачено.

Комісія при Президентові США з питань допомоги країнам Західної Європи відзначала різке падіння виробництва, видобутку вугілля та залізної руди, зменшення обсягів торгівлі, а також звертала увагу на те, що утворилися «ножиці цін» на промислову та сільськогосподарську

¹ The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947–1952. By Michael J. Hogan. New York: Cambridge University Press, 1987. P. 89.

продукцію, які становили загрозу процесам відновлення індустріального потенціалу економіки.

На початковому етапі реалізації Прогами відновлення економіки країн Західної Європи потреби в продовольстві та інших товарах задовольнялися переважно за рахунок імпорту із США, оскільки власне виробництво забезпечувало потреби в зернових лише на 40%, металах – на 30%, а маслі та тваринних жирах – на 15%². При цьому імпорт європейських країн удвічі перевищував їхній експорт, що вимивало валютні резерви та збільшувало дефіцит платіжного балансу, унаслідок чого платоспроможність країн зменшувалась ще більше. Через високу інфляцію купівельна спроможність населення залишалась дуже низькою, що призводило до його зубожіння. У такій ситуації необхідні були невідкладні та рішучі дії урядів і бізнесу.

Головними завданнями реалізації плану Маршалла були стабілізація економічної ситуації, відновлення та модернізація економіки, промислового потенціалу та інфраструктури західноєвропейських країн, а також стабілізація політичної ситуації у повоєнній Європі. Основним фінансовим донором процесів відбудови та реконструкції економіки стали США, а сама програма фінансування була реалізована упродовж 1948–1952 рр.

Вирішення економічних завдань відповідно до плану Маршалла передбачало швидке забезпечення населення європейських країн продуктами харчування і товарами першого вжитку, реформування грошової та фінансової систем і, перш за все, оздоровлення державних фінансів і подолання інфляції, відновлення та реструктуризацію виробничих потужностей, інфраструктури та економічного потенціалу з метою збільшення обсягів виробництва і розширення внутрішньої та зовнішньої торгівлі, реструктуризацію та технічне переозброєння основних галузей промисловості, розвиток сільського господарства, а також забезпечення соціальної стабільності та підвищення рівня життя населення.

Політичні цілі плану Маршалла, які були виокремлені пізніше відповідно до так званої «концепції Трумена», передбачали проведення кардинальних політичних та інституційних перетворень з метою створення нових європейських економічних і політичних інститутів, посилення інституційної спроможності країн Західної Європи, їх об'єднання у єдиний економічний та політичний блок і перетворення у головного економічного партнера і політичного союзника США в рамках концепції «Рух-американ». Першою формою такого інституційного оформлення стала Європейська організація економічного

² The Marshall Plan: Fifty Years After. Ed. by Schain Martin. New York: Palgrave, 2001. P. 198.

співробітництва, яка об'єднала 16 держав (з 1948 р. – ОЄЕС, а з 1961 р. – ОЕСР). У 1949 р. було створено Північноатлантичний альянс (НАТО), а в 1951 р. – Європейський союз вугілля і сталі (ЕССС) у складі 6 країн (Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція та ФРН), який у 1993 р. було трансформовано в економічне та політичне об'єднання – Європейський Союз.

Для реалізації завдань, передбачених Програмою відновлення Європи, в США було створено Адміністрацію економічного співробітництва, яка здійснювала безпосереднє управління процесом надання допомоги, а з боку країн Західної Європи такі функції було покладено на ОЄЕС, яка визначала напрями та умови використання коштів і контролювала їх розподіл³.

З метою надання екстреної підтримки країнам Західної Європи в 1948–1951 рр. США виділили фінансову допомогу в сумі 12,741 млрд дол. США, а всього за планом Маршалла було витрачено близько 17 млрд дол. США, що в перерахунку на сучасну купівельну спроможність долара становить понад 200 млрд дол. США. Найбільші суми допомоги в 1948–1951 рр. отримали Великобританія (25,9%), Франція (18,0%) та Західна Німеччина (11,4%) (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги фінансової допомоги, наданої США в межах реалізації плану Маршалла країнам Західної Європи для повоєнного відновлення економіки в 1948–1951 рр., млн дол. США⁴

Країна	Роки здійснення фінансування			
	1948–1949	1949–1950	1950–1951	усього
1	2	3	4	5
Австрія	232	166	70	488
Бельгія та Люксембург	195	222	360	777
Великобританія	1316	921	1060	3297
Греція	175	156	45	366
Данія	103	87	195	385
Ірландія	88	45	–	133
Ісландія	6	22	15	43
Італія та Трієст	594	405	205	1204
Нідерланди	471	302	355	1128

³ DeLong J. B. The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program. Postwar Economic Reconstruction and Lessons for the East Today / J. B. DeLong, B. Eichengreen. MIT Press, 1993. P. 211.

⁴ Carew A. Labour Under the Marshall Plan: The Politics of Productivity and the Marketing of Management Science. Manchester: Manchester University Press, 1989. P. 156.

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5
Західна Німеччина	510	438	500	1448
Норвегія	82	90	200	372
Португалія	-	-	70	70
Туреччина	28	59	50	137
Франція	1085	691	520	2296
Швейцарія	—	—	250	250
Швеція	39	48	260	347
Разом	4924	3652	4055	12741

Технічну та економічну допомогу, з якої понад дві третини припадало на продукти харчування, одяг та інші товари повсякденного вжитку, США надали 17 країнам Західної Європи. Головними формами надання допомоги були безоплатне постачання продовольства, кредити уряду та комерційних банків. Продовольство постачалось, переважно, як гуманітарна допомога, устаткування та обладнання було придбано за рахунок кредитів Міжнародного банку, а закупівля сировини, корисних копалин, сільськогосподарської техніки, промислових товарів тощо фінансувалась за рахунок кредитів Експортно-імпортного Банку США. Головним критерієм, за яким ОЕСЕ здійснювала розподіл гуманітарної допомоги та кредитів між окремими країнами, була частка дефіциту платіжного балансу кожної країни у загальній сумі.

Завдяки реалізації плану Маршалла більшість західноєвропейські країни за чотири роки змогли подолати головні наслідки повоєнної кризи, провести економічні реформи, зміцнити економічні та політичні інститути, стабілізувати державні фінанси, відновити економічний потенціал, здійснити індустріалізацію і технічне переозброєння виробництва, а також посилити політичну стабільність і суттєво підвищити рівень життя населення. У 1951 р. порівняно з 1947 р. валовий внутрішній продукт країн Західної Європи збільшився на 32,8%, промислове виробництво – на 40%, а обсяг внутрішньої торгівлі – на 40%.⁵

Головними політичними та геоекономічними наслідками реалізації Програми відновлення Європи вважають початок процесів становлення глобальної економіки та розширення масштабів світової торгівлі на основі завершення формування в рамках Бреттон-Вудської валютної системи золотодоларового стандарту, який проіснував до 1971 р.; започаткування процесів європейської та євроатлантичної інтеграції; розширення та зміцнення економічних, політичних і військових зв'язків

⁵ Crafts N., Toniolo G. Economic Growth in Europe Since 1945. Cambridge University Press, 1996. P. 128.

європейських країн із США, що посилювало його міжнародну роль і вплив на світові глобальні процеси.

Крім плану Маршалла кожна країна Західної Європи після Другої світової війни розробила та реалізувала власний план повоєнної відбудови економіки. Найбільш складним був процес відновлення економіки Німеччини, яка після поразки у Другій світовій війні виявилась практично повністю зруйнованою. Перш за все необхідно було вирішити низку політичних проблем, пов'язаних зі створенням Федеративної Республіки Німеччини та Німецької Демократичної Республіки, налагодженням роботи їхніх політичних та економічних інститутів, а також стабілізацією політичної та економічної ситуації в країні.

З метою повоєнного відновлення економіки Західної Німеччини в 1948 р. було розроблено так званий «план Ерхарда», ключовими складовими якого були стабілізація фінансової системи, проведення грошової реформи, скасування контролю над цінами, лібералізація ринку та його поєднання з механізмами державного регулювання, комплексний розвиток всіх галузей національної економіки та відновлення інфраструктури, стимулювання підприємництва і ділової активності, а також проведення політичних і соціальних реформ та забезпечення соціальних гарантій громадян.

Першим кроком на шляху економічного відновлення Німеччини була стабілізація грошового обігу на основі створення нового центрального банку – Банку німецьких земель і проведення у 1948 р. грошової реформи шляхом заміни рейхсмарки на нову грошову одиницю – німецьку марку (дойчмарку). Фактично це була реформа конфіскаційного типу, однак завдяки реалізації продуманого стратегічного підходу уряду вдалося зберегти практично всі соціальні гарантії громадян. Так, пенсії та соціальні виплати, номіновані в рейхсмарках, обмінювалися на дойчмарки у співвідношенні 1 до 1, тоді як зобов'язання підприємств – 1 до 10, а більшість зобов'язань банків фактично була анульована. Завдяки запровадженню ринкових механізмів ціни швидко стабілізувалися, ринок наповнився товарами, а інфляція була зупинена⁶.

Фінансовою основою німецьких реформ з повоєнного відновлення економіки була фінансова допомога США, яка використовувалась для відбудови та створення нових галузей промисловості – металургійної, хімічної, важкого і точного машинобудування, електротехніки, житлового будівництва тощо; залучення іноземних інвестицій та кредитів, які

⁶ Кравець В. М., Кравець О. В. Західноєвропейський банківський бізнес: становлення і сучасність: монографія / за ред. В. І. Міщенко. Київ : Знання-Прес, 2003. С. 307–309.

були спрямовані на створення нових і модернізацію ключових галузей економіки, підтримку малого і середнього бізнесу, зокрема, шляхом надання податкових та інвестиційних пільг, збільшення обсягів фінансування науково-дослідних і конструкторських робіт, створення нових робочих місць і розвиток соціальної інфраструктури. На додаток до цього було запроваджено жорстку фінансову дисципліну і контроль, скорочено чисельність державних службовців і непродуктивні видатки державного бюджету⁷.

Проведені реформи, перш за все, зменшення державного втручання в економіку, лібералізація ринку, підтримка конкуренції, обмеження монополізму, стимулювання розвитку підприємництва та зайнятості населення сприяли відновленню та модернізації промисловості, сільського господарства, енергетики, металургії та інфраструктури, що дозволило забезпечити високі темпи економічного зростання країни, підвищити продуктивність праці та рівень життя населення. На початку 1950-х років економіка Німеччини розвивалась найвищими у Європі темпами – 8–10% на рік, а в 1954 р. обсяги промислового виробництва вдвічі перевищили показники довоєнного 1936 р. Уже в 1952 р. обсяги німецького експорту почали перевищувати обсяги імпорту, що стало стійкою тенденцією упродовж багатьох наступних років. У кінці 1960-х років за рівнем промислового виробництва Німеччина стала провідною економікою Європи та другою економікою світу⁸.

Повоєнне відновлення економіки Великобританії також здійснювалось відповідно до плану Маршалла, згідно з яким країна отримала найбільшу частку допомоги. План відбудови передбачав масштабну націоналізацію багатьох збиткових підприємств вугільної промисловості, залізничного транспорту та енергетики, відновлення та модернізацію виробничих потужностей у ключових галузях економіки. З метою стабілізації фінансової системи було націоналізовано Банк Англії. Відбулося суттєве реформування трудових відносин, медичного та соціального забезпечення, а також системи освіти. Зокрема, з метою вдосконалення системи соціального забезпечення було створено Національну службу охорони здоров'я, яка повинна була забезпечити безоплатне надання медичних послуг всім громадянам країни.

Соціально-економічна політика повоєнного уряду Великобританії передбачала побудову «держави загального добробуту» («welfare state»)

⁷ Bouabdallah O., Jacquinot P., Patella V. Monetary/Fiscal Policy Regimes in Post-War Europe. ECB. Working Paper № 2871. 2023. URL: <https://hdl.handle.net/10419/297311>

⁸ Досвід відбудови та відновлення країн після стихійних лих і воєн. Інститут аналітики та адвокації. 4 Березня 2025. URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/dosvid-vidbudovy-ta-vidnovlennya-krayin-pislya-styhijnyh-lyh-i-voyen/>

та ґрунтувалась на необхідності подолання бідності, підвищення рівня освіти, соціального захисту, медичної допомоги та зниження рівня безробіття.

Завдяки реалізації програми повоєнної відбудови упродовж 1945–1951 рр. у Великобританії було стабілізовано фінансову систему та встановлено жорсткий контроль за державними витратами, відновлено і модернізовано ключові галузі економіки та інфраструктуру, збільшено обсяги будівництва житла, розширено експортні можливості підприємств і поліпшено стан платіжного балансу країни, що дозволило подолати наслідки кризи, збільшити обсяги виробництва, пришвидшити темпи економічного зростання, підвищити продуктивність праці, а також рівень зайнятості та життя населення.

З метою швидкого повоєнного відновлення французької економіки в 1946 р. було розроблено «План модернізації та переоснащення Франції», відомий під назвою «план Моне», головна мета якого полягала у технічному переозброєнні та модернізації головних галузей економіки країни (перш за все, промисловості, металургії, енергетики автомобілебудування і транспорту) та забезпеченні на цій основі економічної стабільності та міжнародної конкурентоспроможності.

Основою «плану Моне» з повоєнного відновлення, який було реалізовано упродовж 1946–1950 рр., були жорстка фінансова політика, відновлення вугільної та металургійної промисловості, енергетики, сільськогосподарського машинобудування, широкомасштабна націоналізація підприємств у багатьох галузях економіки та забезпечення державного управління ними. Зокрема, було націоналізовано 97% вугільних шахт, 95% виробництва газу, 80% авіабудівних підприємств, 40% автомобільної промисловості; встановлено державний контроль за виробництвом і розподілом електричної енергії, а також за судноплавством, залізничним і повітряним транспортом. У 1946 р. уряд Франції створив Комісію з планування, на яку було покладено обов'язки щодо визначення пріоритетів і перспектив економічного розвитку, відбудови та технічної модернізації країни.

Завдяки запровадженню ефективного державного управління і прямого контролю над ключовими підприємствами та галузями економіки Франції вдалося швидко відновити обсяги виробництва. Уже в 1948 р. промислове виробництво країни перевищило довоєнний рівень. Щоправда, у 1980-х і 1990-х роках, як і в інших країнах Західної Європи, значна частина націоналізованих підприємств у газовій, авіаційній, автомобільній промисловості та на транспорті була знову націоналізована.

Поряд із заходами з відновлення економічного потенціалу країни, французький уряд велику увагу приділяв проведенню соціальних реформ і реалізації відповідних програм. Так, було запроваджено державний контроль над цінами на продовольство і продукти першої необхідності, проведено реформи у сфері праці та трудових відносин, що сприяло збільшенню робочих місць і підвищенню рівня зайнятості населення. Були реформовані система пенсійного забезпечення та соціального захисту громадян шляхом запровадження нових механізмів фінансування, що ґрунтувалися на використанні соціальних внесків зайнятого населення та підприємств. Реалізація цих заходів сприяла підвищенню рівня життя громадян, зменшенню соціальної напруги у суспільстві та посиленню підтримки економічних реформ уряду з боку населення.

Для фінансування заходів, передбачених «планом Моне», було створено національний Фонд модернізації та переобладнання, який акумулював кошти фінансової допомоги США в рамках реалізації плану Маршалла, державні інвестиції, іноземні кредити (переважно уряду та банків США), кошти підприємств і громадян, які були спрямовані не лише на відновлення зруйнованої економіки, а й на розвиток інфраструктури, підтримку наукових досліджень, створення нових галузей, зокрема замкнутого циклу атомної енергетики, хімічної, нафтогазової та аерокосмічної промисловості. За планом Маршалла Франція отримала від США впродовж 1948–1952 рр. понад 2,7 млрд дол., а до кінця 1950-х років ще близько 10 млрд дол., які було використано для відновлення та модернізації виробничих потужностей у ключових галузях економіки, а також на відбудову та розвиток інфраструктури. Значно більші суми фінансових ресурсів у вигляді кредитів було залучено від Світового банку, а також від великих комерційних банків і приватних інвесторів.

Завдяки запровадженню державного регулювання та контролю, а також організації тісної взаємодії з представниками великого бізнесу французькому уряду вдалося здійснити повоєнну відбудову країни значно швидше, ніж це зробили Великобританія та Німеччина. Франція швидко відновила економіку та стабілізувала фінансову систему, що дозволило суттєво підвищити рівень добробуту своїх громадян⁹.

Стратегії повоєнної відбудови інших країн Західної Європи також ґрунтувалися на реалізації плану Маршалла та використанні фінансової допомоги США. Наприклад, Італія отримала для відновлення виробного

⁹ Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наукова доповідь / за ред. В. М. Гейця, А. А. Гриценка / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2022. 39 с.

потенціалу та стабілізації економіки майже 9,4% всієї допомоги, наданої США в рамках плану Маршалла в 1948–1951 рр. Відбудова італійської економіки передбачала модернізацію промисловості, створення нових галузей (електротехніка, нафтохімія, автомобілебудування), відновлення інфраструктури, розвиток промислового потенціалу окремих регіонів, підвищення соціальних стандартів і рівня життя громадян. Так, для південних регіонів, які найбільше постраждали від наслідків Другої світової війни, було розроблено окрему програму відбудови та створено спеціальний фонд модернізації під назвою «Каса Півдня», з метою залучення коштів до якого було розроблено систему державних фінансових стимулів і податкових пільг¹⁰.

Завдяки реалізації програми відбудови економіки довоєнний рівень промислового виробництва відновився вже у 1950–1951 рр., а в 1950-х роках Італія разом із Німеччиною демонструвала найвищі темпи економічного зростання у Європі.

В Австрії в процесі повоєнного відновлення та реформування економіки основа увага приділялась забезпеченню фінансової стабільності, збільшенню обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва, модернізації промисловості, перш за все, машинобудування, енергетики та хімічної галузі, а також розвитку соціального партнерства і системи трудових відносин, що дало змогу подолати економічні та соціальні наслідки війни в короткі строки.

У Греції процес повоєнного відновлення через громадянську війну 1946–1949 рр. був значно тривалішим і більш складним. Для реалізації програм відновлення економіки уряд Греції отримав відповідно до плану Маршалла допомогу на суму 366 млн дол. США. Особлива увага в процесі проведення повосенних реформ приділялась забезпеченню стабільності грошової та фінансової систем, розробленню стимулів для залучення іноземних інвестицій, розвитку хімічної промисловості, транспорту, будівництва і туризму, реалізації великих інфраструктурних проєктів, збільшенню обсягів експорту продукції та стабілізації соціально-політичної ситуації в країні.

Складним і тривалим був процес повоєнної відбудови економіки Іспанії, яка через політичні причини, пов'язані з тим, що режим Франко перебував у міжнародній ізоляції, не отримала допомогу в межах реалізації плану Маршалла. План відновлення економіки Іспанії було розроблено лише в 1959 р. Він передбачав систему першочергових заходів щодо стабілізації економічної ситуації, проведення ліберальних

¹⁰ Досвід відбудови та відновлення країн після стихійних лих і воєн. Інститут аналітики та адвокації. 4 Березня 2025. URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/dosvid-vidbudovy-ta-vidnovlennya-krayin-pislya-styhijnnyh-lyh-i-voyen/>

ринкових реформ, розвитку промисловості, сільського господарства, рибальства, зовнішньої торгівлі, а також щодо розв'язання низки політичних і соціальних проблем. Успішна реалізація Плану відновлення дозволила Іспанії наприкінці 1960-х і в середині 1970-х років інтегруватися у глобальну систему світової економіки та посісти чільне місце серед промислово розвинених країн Європи.

Схожою до іспанської була ситуація і в Португалії, оскільки її уряд перебував у економічній ізоляції, а тому не міг отримати значну зовнішню підтримку. Лише у 1950–1951 рр. відповідно до плану Маршала країна отримала гуманітарну допомогу від США на суму 70 млн дол. США. Пріоритетами повоєнного реформування економіки Португалії в 1950-х роках було стимулювання розвитку металургійної, хімічної, текстильної та харчової промисловості, сільського господарства, а також транспортної інфраструктури, зокрема портів, головним чином з метою забезпечення внутрішнього попиту та зменшення залежності від імпорту. Однак у 1960-х і 1970-х роках уряд Португалії успішно провів низку ринкових реформ, і країна почала активно інтегруватися у європейську економіку, а згодом вступила до ЄС¹¹.

2. Досвід повоєнної відбудови економіки Японії, Південної Кореї та В'єтнаму

Після капітуляції Японії у Другій світовій війні економіка та суспільство країни опинилися в дуже скрутній ситуації. Втрата економічного потенціалу перевищила 25% національного багатства країни, було зруйновано 40% підприємств, різко знизилися обсяги виробництва та споживання¹². Значна частина населення залишилась без роботи і засобів існування, не вистачало продовольства і товарів першої необхідності, стрімко зросли ціни, а суспільство було пригнічене військовою поразкою та атомним бомбардуванням міст Хіросіма і Нагасакі. Потрібні були невідкладні політичні та економічні реформи, спрямовані на демократизацію суспільства, відновлення та реформування економіки, розвиток науково-технічного та освітнього потенціалу країни.

Головною передумовою повоєнного реформування країни було прийняття у 1947 р. нової Конституції, яка сприяла демілітаризації

¹¹ Bouabdallah O., Jacquinot P., Patella V. Monetary/Fiscal Policy Regimes in Post-War Europe. ECB. Working Paper № 2871. 2023. URL: <https://hdl.handle.net/10419/297311>

¹² Japan's Post-World-War II Economy and the Economic Miracle of the 1950s and 60s. Facts and Details. January 2013. URL: <https://factsanddetails.com/japan/cat24/sub155/item2800.html>

Японії, заклала підвалини для децентралізації влади і демократизації суспільства, забезпечила політичну стабільність та стимулювала проведення невідкладних реформ і розвиток ринку на засадах економічної лібералізації.

Головними економічними реформами повоєнної Японії, які тривали впродовж 1950–1970 рр., вважають антимонопольну, індустріально-технологічну, земельну та освітню. Завдяки прийняттю антимонопольного законодавства великі промислові корпорації (дзайбацу), включаючи й таких гігантів як Mitsubishi та Sumitomo, які раніше користувалися надзвичайно великою політичною та фінансовою підтримкою уряду, оскільки постачали військову техніку й обладнання для ведення війни, було реструктуризовано, що дало поштовх до розвитку малого і середнього бізнесу, стимулювало конкуренцію, сприяло підвищенню рівня зайнятості та доходів населення.

Реформи у сфері індустріалізації та інноваційного технологічного розвитку країни сприяли швидкому відновленню втраченого під час війни промислового потенціалу та швидкому розвитку енергетики, металургії, автомобілебудування, хімічної та електронної промисловості. У цей період Японія здійснювала активну закупівлю наукових патентів і ліцензій, переймала технології та досвід США у виготовленні нових високотехнологічних товарів і налагоджувала власне виробництво, завдяки чому в 1953 р. було розпочато серійний випуск телевізорів, а в 1955 р. компанія Sony випустила на ринок перший у світі портативний радіоприймач. Пізніше розпочалося масове виробництво промислових роботів, мікросхем, відеомагнітофонів та інших високотехнологічних товарів для промисловості, транспорту, будівництва та широкого вжитку. Випуск нових видів високотехнологічної продукції сприяв збільшенню японського експорту та підвищенню міжнародної конкурентоспроможності. Разом з тим вдалося зберегти та посилити експортні можливості таких традиційних галузей японської промисловості як текстильна, легка та кораблебудування.

Завдяки проведенню масштабної індустріалізації, використанню нових технологій та інновацій було сформовано високотехнологічні промислові кластери, які об'єднали різні галузі та сфери діяльності, сприяючи тісному співробітництву, обміну досвідом і взаємному розвитку. Уже в середині 1950-х років промислове виробництво країни перевищило довоєнний рівень.

Відповідно до земельної реформи, проведеної у 1947 р., та антимонопольного законодавства, сільськогосподарські угіддя, які були сконцентровані в руках невеликої групи землевласників, були передані або продані фермерам, що дозволило знизити рівень концентрації

сільськогосподарського виробництва. Таким чином, було ліквідовано спадкоємний статус японської земельної аристократії, що прискорило розвиток підприємництва у сільському господарстві, дозволило суттєво збільшити обсяги виробництва продовольства, сприяло підвищенню продуктивності праці, зайнятості та конкуренції у галузі¹³.

Проведення соціальної реформи, реформи системи трудових відносин і створення професійних спілок сприяли демократизації ринку праці та посиленню гарантій зайнятості, хоча заробітна плата працівників і державні витрати на соціальне забезпечення ще залишалися відносно низькими. Однак уже в середині 1960-х років завдяки підвищенню продуктивності праці та зниженню податків економічна ситуація кардинально змінилася, що сприяло суттєвому зменшенню диференціації населення за рівнем доходів. Заробітна плата працівників і добробуту населення підвищились до рівня, досягнутого провідними індустріально розвиненими країнами світу. Так, уже в 1970 р. 95% японських домашніх господарств мали телевізор, а 20% – власний автомобіль.

Економічні успіхи Японії у повоєнній відбудові були б неможливі без проведення продуманої та широкомасштабної реформи всієї системи освіти, реалізація якої розпочалася в 1947 р. Завдяки демократизації освітнього процесу, збільшенню державних витрат, забезпеченню високого рівня доступності, поліпшенню якості навчання, організації ефективної системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів Японія отримала висококваліфіковану, мотивовану та дисципліновану робочу силу, яка й забезпечила стрімкий індустріально-технологічний розвиток країни.

Головними джерелами фінансування повоєнної програми японських реформ були: гуманітарна та технічна допомога США в сумі близько 2,3 млрд дол., із яких 59% складали продукти харчування, а 27% – промислові товари і транспортне обладнання. З 1953 р. активно використовувалися відносно дешеві довгострокові кредити Світового банку та МВФ, іноземні інвестиції, а також значні внутрішні ресурси. З 1945 р. до середини 1970-х років на відбудову японської економіки було витрачено близько 300 млрд дол. США¹⁴. Завдяки використанню механізмів державного регулювання уряду вдалося запровадити ефективні стимули для трансформації особистих заощаджень громадян у інвестиції та стимулювати ділову активність. Основні інвестиції було

¹³ Boundless World History. Lumen Learning. SUNY OER Services. 2018. P. 756. URL: <https://www.collegesidekick.com/study-guides/boundless-worldhistory/japanese-recovery>

¹⁴ Forsberg A. America and the Japanese Miracle: The Cold War Context of Japan's Postwar Economic Revival, 1950-1960. The University of North Carolina Press. 2014. 217 p.

здійснено у промислове виробництво, енергетику, транспорт, аграрний сектор, інфраструктуру, технології, науку та освіту.

Завдяки скороченню військових видатків і проведенню реформ фінансової системи вдалося спочатку забезпечити фінансову стабільність, а потім лібералізувати ціни, подолати інфляцію, стабілізувати курс єни та збалансувати державний бюджет. Відповідно до «плану Доджа», розробленому в 1948 р., було скасовано всі субсидії, а в 1950 р. проведено податкову реформу, згідно з якою суттєво підвищився рівень прямих податків (зокрема, податку на прибуток підприємств і на доходи фізичних осіб), що сприяло збільшенню надходжень до державного бюджету¹⁵.

Проведення ефективних економічних реформ дозволило Японії вже у 1951 р. відновити довоєнний рівень виробництва, а впродовж 1952–1963 рр. збільшити валовий внутрішній продукт утричі. В 1964 р. номінальний ВВП зріс на 17,6%, а рівень безробіття не перевищував 1,1%. На початку 1970-х років Японія стала другою економікою світу¹⁶.

Таким чином, основою успіху повоєнної відбудови Японії, яка отримала назву «японське економічне відродження», були демілітаризація країни, демократизація суспільства, лібералізація економіки, обґрунтовані промислова, інвестиційна, експортна та технологічна політики, ефективні інститути та система державного управління і регулювання, а також активна взаємодія органів влади з приватним сектором.

Відбудова економіки Південної Кореї після Корейської війни 1950–1953 рр. була тривалим і складним процесом, оскільки країна зазнала значних руйнувань і збитків. Під час бойових дій було зруйновано майже 80% корейського економічного потенціалу, знищено більшість виробничих і соціальних об'єктів, а ті, що залишилися, потребували технічного оновлення та значних обсягів сировини для відновлення виробництва. Масовим було безробіття, а рівень життя населення – одним із найнижчих у світі. Загальні збитки країни оцінювались у сумі близько 6,9 млрд дол. США, що за нинішнім курсом долара може складати понад 100 млрд дол. США¹⁷.

Через політичну нестабільність, обмеженість природних ресурсів, нестачу внутрішнього фінансування та історично низький початковий

¹⁵ Buruma I. *Inventing Japan: 1853-1964*. Modern Library. 2004. P. 178.

¹⁶ Japan's Post-World-War II Economy and the Economic Miracle of the 1950s and 60s. Facts and Details. January 2013. URL: <https://factsanddetails.com/japan/cat24/sub155/item2800.html>

¹⁷ Harvie C., Lee H-H. Export-led industrialisation and growth: Korea's economic miracle, 1962–1989. *Australian Economic History Review*. 2003. Vol. 43. № 3. P. 267. DOI: <https://doi.org/10.1046/j.1467-8446.2003.00054.x>

рівень індустріалізації відбудова та модернізація економіки Південної Кореї тривала понад 20 років – з 1953 р. до середини 1970-х років. Повоєнні реформи розпочалися з політичної модернізації, демократизації суспільних відносин, формування нових державних інститутів, розроблення національної промислової та індустріально-технологічної політики, кардинального реформування аграрного сектору, системи освіти (за зразком японської), медицини та трудових відносин, які повинні були забезпечити високі темпи економічного зростання. На основі використання методів та інструментів державного планування і регулювання особлива увага приділялась індустріалізації та модернізації ключових галузей промисловості, відновленню інфраструктури, захисту національних товаровиробників, обмеженню імпорту та розширенню експортних можливостей шляхом використання сучасних технологій, розвитку науково-технічного та інтелектуального потенціалу країни.

Головними цілями промислової політики уряду на 1962–1966 рр. було проведення індустріалізації економіки та створення власної промисловості, ключовими галузями якої стали металургія, машинобудування та хімічна промисловість, а в 1970-х роках до них додалися автомобілебудування та електроніка. Найбільшу увагу уряд Південної Кореї приділяв питанням підвищення рівня концентрації промислового капіталу шляхом створення великих промислових корпорацій (чеболів), таких як Samsung, LG або Hyundai, здатних забезпечити високий рівень імпортозаміщення, а також стати глобальними експортерами своєї продукції, що відповідало завданням формування експортно-орієнтованої моделі розвитку економіки. Державна підтримка та стимулювання розвитку національних компаній здійснювались шляхом пільгового кредитування, надання кредитних гарантій і субсидій, створення спеціальних режимів оподаткування і захисту від іноземної конкуренції. Значна увага приділялась стимулюванню промислових компаній до впровадження у виробництво нових технологій і наукових розробок.

З метою розвитку промислових і науково-технологічних кластерів значні обсяги інвестицій було спрямовано на розвиток інфраструктури (зокрема, на будівництво швидкісних автомагістралей), освіти, науки та підготовку кваліфікованих кадрів для промисловості. Створювались нові науково-дослідні установи та технологічні парки, наукові розробки яких сприяли впровадженню сучасних технологій у виробництво.

Характерною рисою корейських реформ був високий рівень організації державного планування на основі розроблення та реалізації довгострокових планів (п'ятирічних планів соціально-економічного

розвитку, десятирічного плану будівництва соціального житла (1972 р.), двадцятирічного плану розвитку Сеула (1966 р.) тощо), які визначали ключові орієнтири майбутнього країни. У сфері регулювання уряд визначав галузеві та регіональні пріоритети, розробив і реалізував ефективну стратегію імпортозаміщення та активно регулював експорт, здійснював розподіл стратегічних ресурсів, забезпечував захист національного бізнесу від імпорту, ввівши високі мита на імпортні товари (до 77%), створив для великих корпорацій режим максимального сприяння діяльності з метою їх виходу на глобальні ринки, а також тривалий час контролював валютний курс, що сприяло підтримці внутрішньої фінансової стабільності. Лише в середині 1980-х років розпочався процес переходу від широкого державного регулювання та контролю до лібералізації економіки та підтримки і розвитку малого і середнього бізнесу¹⁸.

Головним завданням аграрних реформ Південної Кореї у повоєнний період було забезпечення населення продовольством. Упродовж 1950-х років уряд провів масштабну земельну реформу, згідно з якою земля була передана фермерам, що стимулювало підвищення продуктивності галузі. З метою стримування монополізму, максимальний розмір сільськогосподарських угідь, яким міг користуватися землевласник, не повинен був перевищувати 7,5 акрів (3,04 га). За умов того часу, коли переважала ручна праця, це була досить велика ділянка, яку обробляли всі члени сім'ї фермера, що сприяло підвищенню рівня зайнятості та добробуту сільського населення.

Зважаючи на важливу роль сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки країни, уряд постійно надавав фермерам велику підтримку: субсидії та пільгові кредити для закупівлі техніки, реманенту, насіння, добрив. Держава сприяла розвитку зрошувальних систем і стимулювала використання нових методів поливу; виводилися та впроваджувалися нові високоврожайні сорти сільськогосподарських культур (перш за все, рису); було розроблено навчальні програми та організовано систему постійного навчання і підвищення кваліфікації фермерів. Завдяки реалізації цих заходів вдалося суттєво підвищити продуктивність сільського господарства, збільшити обсяги виробництва продукції, зменшити залежність країни від імпорту продовольства та підвищити рівень продовольчої безпеки.

¹⁸ Дудко І., Погорєлова І. До питання про тенденції післявоєнної реконструкції Південної Кореї: досвід для державного управління в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*. 2024. № 19 (1). С. 19. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-3/22>

Характерними рисами соціальної політики повоєнних урядів Південної Кореї були поступова демократизація суспільства, боротьба з бідністю, будівництво соціального житла, розвиток систем комунального забезпечення населення (водопостачання, електрифікація, транспорт), запровадження обов'язкової початкової освіти, збільшення державного фінансування закладів освіти і науки, проведення медичної реформи з метою створення доступної та ефективної системи охорони здоров'я, будівництво медичних закладів, реалізація програм вакцинації громадян, реформування трудових відносин, встановлення мінімального рівня оплати праці, створення сучасних систем пенсійного та соціального забезпечення, що гарантувало соціальну стабільність у суспільстві.

Фінансове забезпечення процесу повоєнного відновлення Південної Кореї ґрунтувалось, переважно, на допомозі США, яка в 1953–1961 рр. складала більше половини державного бюджету країни, та використанні внутрішніх ресурсів. Пізніше, в кінці 1960-х років, Японія розпочала сплачувати репарації за військову окупацію, які були використані для відбудови економіки. В цей же час розпочинається активний процес інвестування коштів японськими компаніями у ключові галузі корейської промисловості. Однак, корейський бізнес неохоче приймав іноземні інвестиції, намагаючись убезпечити себе від проникнення іноземного капіталу та потенційного поглинання.

Обсяг фінансової допомоги з боку США, яка надавалась головним чином у вигляді субсидій, грантової допомоги та «кредитів розвитку», в 1954–1960 рр. склав близько 10% від валового внутрішнього продукту Південної Кореї. Переважна частина цієї допомоги використовувалась для фінансування поточних соціально-економічних проблем, а інша спрямовувалась на розвиток інфраструктури, освіти, науки та впровадження сучасних технологій¹⁹.

Крім фінансової допомоги від США, надання якої у вигляді грантів тривало й упродовж 1960–1970 рр., уряд Південної Кореї активно використовував кошти, надані Організацією Об'єднаних Націй та іншими міжнародними організаціями в межах програм економічної реконструкції.

Не дивлячись на те, що процес повоєнного відновлення тривав понад два десятиліття, Південній Кореї врешті-решт вдалося реалізувати заплановані реформи, в результаті яких у 1980 р. порівняно з 1953 р. валовий внутрішній продукт країни збільшився у 42,5 рази. Питома вага промислового виробництва у ВВП склала майже 38%, експорт зріс

¹⁹ Harvie C., Lee H-H. Export-led industrialisation and growth: Korea's economic miracle, 1962–1989. *Australian Economic History Review*. 2003. Vol. 43. № 3. P. 269. DOI: <https://doi.org/10.1046/j.1467-8446.2003.00054.x>

у 450 разів, а ВВП на душу населення – в 32,4 рази, що сприяло стрімкому підвищенню рівня життя населення²⁰. Проведені політичні, економічні та соціальні реформи заклали фундамент для подальшого стрімкого індустріально-технологічного розвитку Південної Кореї та її перетворення у світового технологічного лідера.

Відновлення економіки В'єтнаму після виснажливої війни, яка тривала з 1955 р. до 1975 р., не дивлячись на всю складність, вважають одним із найбільш успішних прикладів повоєнної відбудови країни. Після завершення війни країна опинилась у надзвичайно складній політичній та економічній ситуації. Більшість підприємств та інфраструктура були зруйновані, не вистачало продуктів харчування і товарів першої необхідності, зростали ціни, населення було виснажене тривалою боротьбою; значної шкоди було завдано навколишньому середовищу, що, загалом, можна охарактеризувати як системну кризу.

Першою спробою реалізації програми повоєнної відбудови було прийняття у 1976 р. політичним керівництвом В'єтнаму державного п'ятирічного плану розвитку країни на 1976–1980 рр. Країна активно почала відновлювати зруйноване господарство, забезпечувати політичну стабілізацію, проводити економічне відновлення, колективізацію та соціальні реформи. Однак через недоліки адміністративно-командної системи управління економікою реформи просувалися дуже повільно, а тиск економічної кризи посилювався.

Враховуючи проблеми та недоліки початкового етапу повоєнного відновлення та реформування економіки, у 1986 р. було прийнято кардинальне політичне рішення лібералізувати економічну систему та розпочати ринкові реформи, що дозволило швидко отримати позитивні результати.

Нова політика реформування країни під назвою «Дой Мой» («Оновлення») передбачала реалізацію державних цільових програм, пов'язаних із забезпеченням продовольчої безпеки, збільшенням обсягів виробництва товарів повсякденного вжитку, посиленням експортних можливостей підприємств і підвищенням рівня життя громадян на основі формування нових ринкових механізмів, розвитку підприємництва та конкуренції, залучення іноземних інвестицій, стимулювання експорту сільськогосподарської продукції та міжнародної торгівлі. Для цього в 1987 р. було прийнято закон про іноземні інвестиції, який регламентував доступ іноземного капіталу на в'єтнамський ринок, проведено реструктуризацію державних підприємств, створено нову

²⁰ Коломійцева В.І. Причини та передумови економічного зростання Південної Кореї. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 54. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/Ekonomika-i-suspilstvo-12-2017.pdf#page=52>

податкову систему, запроваджено законодавчі стимули для розвитку ринкової банківської системи та фінансового сектора, що підтвердило схильність країни до ринкової економіки²¹.

У межах реалізації політики «Дой Мой» уряд В'єтнаму першочергову увагу приділяв проведенню реформ у аграрному секторі. Державні та колективні сільськогосподарські підприємства у 1988 р. було ліквідовано, а селяни отримали право на довгострокову оренду землі, яка все ж таки залишалася у власності держави. Фактично селяни отримали право на довгострокове використання сільськогосподарських угідь з метою ведення господарства. Розмір земельного наділу залежав від регіону та складав приблизно 3 гектари. Продаж отриманої ділянки землі було заборонено, але за певних умов можна було передати право на її використання іншій особі. У 1993 р. після прийняття закону «Про землю» селяни отримали право на передачу земельної ділянки у спадок, обмін, здачу в оренду, а також могли використовувати як заставу в разі отримання кредиту, що дозволило сформувати більш надійні перспективи для розвитку фермерства та аграрного сектора загалом. За рахунок держави було вдосконалено іригаційні системи, сформовано розгалужену транспортну інфраструктуру у сільській місцевості, розширено можливості для збуту сільськогосподарської продукції, в тому числі й на експорт.

Проведення аграрних реформ на ринкових засадах і активна державна підтримка фермерів сприяли модернізації та підвищенню продуктивності сільського господарства, а країна стала провідним експортером рису (третє місце у світі), кави, чорного перцю, горіхів кеш'ю і тропічних фруктів.

На відміну від сільського господарства, реформування та модернізація промисловості відбувались значно повільніше. Лише після прийняття плану «Дой Мой» цей процес суттєво пришвидшився. На першому етапі реформ головна увага приділялась модернізації та розвитку гірничодобувної (видобуток нафти, газу, вугілля, залізної руди, олова, хрому), легкої (текстильна, швейна) та харчової промисловості. У подальшому, переважно завдяки створенню спільних підприємств і залученню іноземних інвестицій, були створені та отримали стрімкий розвиток електронна, автомобільна, нафтопереробна та хімічна галузі. Проведення індустріалізації та модернізації ключових галузей в'єтнамської промисловості було здійснено завдяки лібералізації ринку та децентралізації управління, залученню значних обсягів іноземних

²¹ Spittäler E., Lipworth G. Viet Nam: Reform and Stabilization, 1986-1992. IMF. Working Paper № 1993/046. May 1, 1993. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Viet-Nam-Reform-and-Stabilization-1986-1992-1196>

інвестицій у транспортну та енергетичну інфраструктуру і зв'язок, впровадженню сучасних технологій, а також стимулюванню розвитку експортного потенціалу країни.

Реалізація Державним банком В'єтнаму, створеним у 1991 р., жорсткої монетарної політики та реформування банківського сектора дозволили стабілізувати курс національної валюти (в'єнамського донга), збалансувати державний бюджет і приборкати інфляцію, яка у 1986–1988 рр. коливалась у межах від 360,4% до 453,5%. Завдяки реформам фінансової системи було прийнято ринкове банківське законодавство, унаслідок чого упродовж 1991–1996 рр. кількість комерційних банків збільшилася з 9 до 83²². Проведення ефективної монетарної політики, реформування фінансової та податкової систем сприяли збільшенню доходів і зменшенню дефіциту державного бюджету, додатковому залученню в національну економіку експортних доходів та прямих іноземних інвестицій, а також лібералізації фінансового ринку.

Відповідно до соціальних реформ, спрямованих на підвищення рівня життя населення, було реалізовано масштабні програми ліквідації неписьменності, вдосконалено організацію та підвищено якість шкільної та вищої освіти, створено нову систему охорони здоров'я та доступної медичної допомоги, підвищено рівень соціального захисту громадян, особливо малозабезпечених верств населення.

Основними джерелами фінансування в'єнамських реформ, проведених з метою повосенної відбудови країни, були кредити МВФ та Світового банку, гранти і кредити для розвитку промисловості і транспорту, прямі іноземні інвестиції, які надали великі технологічні компанії із США, Японії, Південної Кореї та ЄС, а також внутрішні фінансові ресурси²³.

У 2025 р. В'єнам посідав 32-е місце у світі за обсягом номінального ВВП та 25-е місце – за паритетом купівельної спроможності (ПКС). У 2023 р. номінальний ВВП на душу населення склав 3760 дол. США, а за ПКС – 13491 дол. США. Завдяки проведеним реформам В'єнам зміг забезпечити високі темпи економічного зростання та суттєво підвищити рівень добробуту громадян.

²² Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: монографія / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюбюка. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2017. 187 с.; Терлецький О. 35 років реформ у В'єтнамі. Що вдалося побудувати? Аналітичний центр ADASTRA. 21 вересня 2022. URL: <https://adastra.org.ua/blog/35-rokiv-reform-u-vyetnami-sho-vdalosya-pobuduvati>

²³ Spittaller E., Lipworth G. Viet Nam: Reform and Stabilization, 1986-1992. IMF. Working Paper № 1993/046. May 1, 1993. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Viet-Nam-Reform-and-Stabilization-1986-1992-1196>

Реформи, проведені в інших країнах, зокрема у Сербії та Хорватії, на більш високому сучасному рівні повторили процеси відбудови економіки, здійснені свого часу в країнах Західної Європи. Було проведено масштабну приватизацію та ліберальні економічні реформи, що дозволило стабілізувати фінансову систему, подолати інфляцію та забезпечити динамічний розвиток цих країн. А от повоєнні реформи в Іраку після подій 2003 р., навіть попри значну гуманітарну та фінансову допомогу зарубіжних країн і міжнародних фінансових організацій, через низький рівень державного управління, корупцію та недостатню інституційну спроможність державних і ринкових інститутів виявилися невдалими, хоча і такий досвід може бути корисним, щоб не повторити помилок.

3. Використання світового досвіду повоєнної відбудови для умов України

Комплексний аналіз світового досвіду свідчить про те, що процес повоєнної відбудови та реконструкції економіки постраждалих країн через значні збитки та втрати є складним і довготривалим. За розрахунками фахівців Групи Світового банку, Європейської комісії, ООН та українського уряду, відповідно до програми оцінювання RDNA4, станом на 1 січня 2025 р. прямі збитки України за 2022–2024 рр. склали 176 млрд дол. США. Найбільша їх частка припадає на житловий сектор, транспорт, енергетику, промисловість, торгівлю та сільське господарство. Зруйновано майже 13% житлового фонду, значну кількість промислових, транспортних, аграрних та енергетичних об'єктів.

Загальна потреба у фінансуванні відбудови та відновлення України впродовж наступних десяти років може скласти понад 524 млрд дол. США, із яких на житловий сектор необхідно виділити майже 16,0%, на транспорт – 14,9%, енергетику і видобувні галузі – 13,0%, промисловість і торгівлю – 12,2%, на сільське господарство – 10,5%. У 2025 р. уряд уже виділив на фінансування проєктів з відбудови житла, енергетичних, промислових, транспортних, соціальних та інфраструктурних об'єктів, а також на розмінування, соціальний і цивільний захист населення 7,37 млрд дол. США. Проведено ремонт понад 2 тис. км доріг, значна увага приділяється відновленню та створенню нових об'єктів у сфері розподіленої генерації. За оцінками спеціалістів Міжнародної фінансової корпорації, в умовах відбудови економіки бізнес може забезпечити до третини загальних потреб у фінансуванні²⁴.

²⁴ Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. World Bank Group. Press Release 2025/ECA/079. February 25, 2025. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>

Вивчення досвіду зарубіжних країн, які успішно здійснили політичні, економічні та соціальні реформи в процесі повоєнної відбудови та реконструкції своєї економіки, свідчить про те, що більшість із них використовували схожі політики, методи, механізми та інструменти. Спільними рисами були стратегічне планування та розроблення чітких і дієвих планів і програм відновлення окремих регіонів, галузей і сфер діяльності, надання зарубіжними країнами-донорами та міжнародними фінансовими організаціями значних обсягів фінансової допомоги, а також високий рівень прозорості, контролю, підзвітності та дисципліни щодо використання фінансових і матеріальних ресурсів, що мало принципово важливе значення для посилення довіри з боку міжнародних партнерів та ефективної взаємодії всіх суб'єктів і зацікавлених сторін, які брали участь у процесі повоєнної відбудови.

Найбільш характерними заходами щодо організації процесів повоєнної відбудови, які за певних умов можуть бути використані й в Україні, були: посилення механізмів державного управління та регулювання економіки (Австрія, Великобританія, Греція, Франція), пріоритезація відновлення та модернізації окремих галузей, сфер діяльності та регіонів (Італія, Південна Корея, Франція, Японія), запровадження жорсткої фінансової дисципліни та прозорого використання коштів фінансової допомоги та державних бюджетів (Австрія, Бельгія, Великобританія, Західна Німеччина, Нідерланди), обмеження рівня монополізації (Західна Німеччина, Японія), активне використання нових технологій та інновацій (Південна Корея, Японія) та інші.

Першочерговими завданнями, які вирішували практично всі країни в процесі проведення повоєнних реформ, були фінансова стабілізація, індустріалізація та модернізація промисловості, відновлення потенціалу аграрного сектору та інфраструктури, стимулювання експорту, ремонт і будівництво житла, широке використання інновацій та проведення освітніх і соціальних реформ (табл. 2).

Більшість країн, які здійснили ефективне відновлення та модернізацію економіки у відносно стислі терміни, отримали значну фінансову і технічну допомогу від інших країн та міжнародних фінансових організацій. Країни, які не отримали зовнішнє фінансування або отримали його на наступних етапах відбудови чи в незначних обсягах, змушені були розраховувати переважно на внутрішні ресурси та іноземні інвестиції (В'єтнам, Іспанія, Південна Корея, Португалія), унаслідок чого проведення реформ тривало значно довше. Тому уряд України, розробляючи стратегії, плани та програми відновлення і реконструкції економіки, повинен урахувати цю обставину та заздалегідь організувати тісну співпрацю з міжнародними фінансовими

організаціями, урядами окремих країн, комерційними банками та групами впливових інвесторів.

Таблиця 2

**Особливості та інституційні рішення
в окремих країнах у період повосенної економіки²⁵**

Країна	Зарубіжна фінансова допомога	Лібералізація економіки	Експорт	Націоналізація, державне регулювання	Індустріалізація	Інфраструктура	Соціальні реформи	Технології, інновації	Наука та освіта
Австрія	+	+		+	+	+	+		+
Бельгія	+	+	+			+	+		+
Великобританія	+			+	+	+	+	+	+
В'єтнам	+	+	+		+	+	+	+	+
Греція	+			+		+	+		+
Ірак	+					+			
Іспанія		+	+			+	+		
Італія	+	+	+		+	+	+	+	+
Нідерланди	+	+	+			+	+	+	+
Південна Корея	+		+	+	+	+	+	+	+
Португалія		+	+			+	+		
Сербія	+	+	+			+	+		
Франція	+		+	+	+	+	+	+	+
Західна Німеччина	+	+	+		+	+	+	+	+
Хорватія	+	+	+			+	+		
Японія	+	+	+	+	+	+	+	+	+

²⁵ Досвід відбудови та відновлення країн після стихійних лих і воєн. Інститут аналітики та адвокації. 4 Березня 2025. URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/dosvid-vidbudovy-ta-vidnovlennya-krayin-pislya-styhijnyh-lyh-i-voyen/>; Bouabdallah O., Jacquinot P., Patella V. Monetary/Fiscal Policy Regimes in Post-War Europe. ECB. Working Paper № 2871. 2023. URL: <https://hdl.handle.net/10419/297311>; Crafts N., Toniolo G. Economic Growth in Europe Since 1945. Cambridge University Press, 1996. P. 318–322; DeLong J. B. The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program. Postwar Economic Reconstruction and Lessons for the East Today / J. B. DeLong, B. Eichengreen. MIT Press, 1993. P. 208–209; Harvie C., Lee H-H. Export-led industrialisation and growth: Korea's economic miracle, 1962–1989. Australian Economic History Review. 2003. Vol. 43. № 3. P. 272. <https://doi.org/10.1046/j.1467-8446.2003.00054.x>; Spitäller E., Lipworth G. Viet Nam: Reform and Stabilization, 1986-1992. IMF. Working Paper № 1993/046. May 1, 1993. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Viet-Nam-Reform-and-Stabilization-1986-1992-1196>; Japan's Post-World-War II Economy and the Economic Miracle of the 1950s and 60s. Facts and Details. January 2013. URL: <https://factsanddetails.com/japan/cat24/sub155/item2800.html>

Як позитивний факт можна відмітити те, що така робота по залученню фінансової допомоги, кредитів та інвестицій практично вже розпочалася. Український уряд активно співпрацює з Європейською комісією, яка розробила Українську інвестиційну рамкову програму (Ukraine Investment Framework – UIF) та створила Український фонд ЄС (Ukraine Facility), де акумульовано 50 млрд. євро для залучення державних і приватних інвестицій, які будуть спрямовані на відновлення та реконструкцію економіки України. Фінансовим забезпеченням цієї програми є кредитні гарантії на суму 9,3 млрд. євро та змішане фінансування на суму 1,5 млрд. євро²⁶.

Головними цілями програми UIF є сприяння відновленню економіки та подоланню негативних соціальних, економічних і екологічних наслідків шляхом реалізації інституційних, адміністративних, соціальних та економічних реформ, спрямованих на впровадження інноваційних рішень. У своїй діяльності Фонд керується принципами ефективності, відповідальності, взаємопов'язаності з іншими видами підтримки України з боку ЄС, координації взаємодії донорів, дотримання екологічних стандартів, закріплених у національному плані України з енергетики та клімату, обов'язковості інклюзивних консультацій за участі державних і місцевих органів влади та громадянського суспільства, прозорості та підзвітності.

Програмою UIF також передбачено, що інвестиційні проєкти, які фінансуються Європейським Союзом за рахунок коштів Українського фонду ЄС, повинні бути узгоджені із визначеними урядом України пріоритетами, а сам процес планування та організації інвестування має здійснювати через Систему управління держаними інвестиціями. Важливе значення для підтримки інноваційної моделі розвитку України може мати той факт, що відповідно до програми фінансування при реалізації проєктів «зелені» інвестиції повинні складати не менше 20%, а на підтримку розвитку стартапів і підприємств малого та середнього бізнесу повинно бути спрямовано не менше 15% від загальної суми фінансування.

З метою забезпечення прозорості використання інвестиційних коштів Положенням про Український фонд ЄС передбачено, що реалізація програми буде здійснюватися під контролем європейських і багатосторонніх фінансових установ, зокрема Групи Європейського інвестиційного банку, Міжнародної фінансової корпорації, Європейського банку реконструкції та розвитку, Банку розвитку Ради

²⁶ Науменкова С. В., Міщенко С. В., Тіщенко Є. О. Проєктне фінансування в умовах реалізації “Ukraine Facility Plan”. *Економічний простір*. 2024. № 191. С. 145. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-24>

Європи, а також банків розвитку та експортно-кредитних агенції країн-членів ЄС.

У квітні 2024 р. Керівна рада UIF визначила пріоритетні напрями інвестицій на основі Плану відновлення, реконструкції та модернізації України, а у червні 2024 р. на Конференції по відновленню України (URC) Європейська комісія затвердила перші інвестиційні програми на суму 1,4 млрд. євро, із яких 400 млн. євро було спрямовано на фінансування малого і середнього бізнесу, муніципалітетів і державних підприємств²⁷.

В окремих зарубіжних країнах (Великобританія, Греція, Франція, Японія) у процесі повоєнного відновлення економіки було проведено націоналізацію стратегічно важливих підприємств у ключових галузях і запроваджено тимчасове державне управління ними. Однак у більшості країн повоєнні реформи характеризувалися лібералізацією економіки, підтримкою національного бізнесу та стимулюванням підприємництва і ділової активності, на що варто орієнтуватися й Україні.

Аналіз світового досвіду повоєнного відновлення та реконструкції економіки в окремих країнах світу, підтвердив практичну доцільність використання державного планування та регулювання економіки на основі розроблення відповідних стратегій, довгострокових планів соціально-економічного розвитку та програм, які передбачали ключові етапи та головні індикатори відбудови і модернізації економіки (Великобританія, В'єтнам, Південна Корея, Японія), реалізації окремих галузевих (В'єтнам, Західна Німеччина, Південна Корея, Франція, Японія), регіональних (Італія) та науково-технічних програм (Японія, Південна Корея), встановлення контролю за використанням стратегічних ресурсів тощо. При цьому важливо зазначити той факт, що головна роль механізмів державного управління та регулювання повинна полягати у підвищенні ефективності функціонування державних і ринкових інститутів шляхом забезпечення активної взаємодії органів влади і приватного сектору.

З метою модернізації виробничого потенціалу національної економіки практично всі країни велику увагу приділяли процесам модернізації та оновлення основного капіталу, як головному чиннику динамічного розвитку, інвестуючи значні кошти в придбання та модернізацію обладнання і устаткування. Як свідчить аналіз фактичних

²⁷ Ukraine Investment Framework. European Commission. 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine/ukraine-investment-framework_en#:~:text=The%20Ukraine%20Investment%20Framework%20%28UIF%29%20is%20part%20of,investments%20for%20the%20recovery%20and%20reconstruction%20of%20Ukraine

даних, упродовж 1950–1958 рр. норма валового накопичення основного капіталу (в процентах до ВВП) в країнах, що здійснювали повоєнну відбудову, коливалась у межах від 15,2% (Великобританія в 1950 р.) до 32,3% (Норвегія в 1953 р.) (табл. 3). Враховуючи такі закономірності, а також необхідність посилення ролі інноваційної складової в забезпеченні економічного розвитку, в процесі відбудови економіки України норма валового нагромадження основного капіталу повинна становити не менше 30–32%.

Таблиця 3

**Норма валового накопичення основного капіталу
в окремих країнах світу в 1950–1958 рр., % до ВВП²⁸**

Країна	1950	1953	1956	1957	1958
Великобританія	15,2	16,2	17,4	17,8	17,8
США	20,7	19,3	21,3	21,3	20,0
Австрія	19,0	18,4	22,1	22,2	22,6
ФРН	18,8	20,4	23,2	22,2	22,4
Італія	20,0	21,8	23,9	25,1	23,6
Нідерланди	22,8	23,8	27,5	27,6	24,7
Данія	16,6	18,1	17,0	17,5	17,8
Норвегія	29,2	32,3	30,1	31,0	–
Греція	19,8	13,4	18,0	17,5	20,3
Португалія	–	15,3	15,4	16,3	17,0
Японія	23,1 (1951)	26,6	28,0	31,7	–

Крім розвитку та модернізації ключових галузей промисловості та аграрного сектора, практично всі країни значні кошти виділяли на відновлення зруйнованих і створення нових інфраструктурних об'єктів, перш за все, на транспорті, в енергетиці, будівництві доріг і супутніх споруд, у системі зв'язку, в іригації (В'єтнам, Південна Корея, Японія), які мали важливе значення для подальшого розвитку промисловості, сільського господарства, торгівлі та соціальної сфери.

Одним із ключових аспектів розроблення та реалізації планів і програм повоєнної відбудови практично у всіх країнах було чітке визначення фінансово-економічних механізмів та інструментів підтримки ключових галузей національної економіки, впровадження інновацій і технологій, стимулювання підприємництва, розвитку конкуренції тощо шляхом надання дотацій, субсидій або податкових

²⁸ Yearbook of National Accounts Statistics. 1959. URL: <https://unstats.un.org/unsd/publications/statistical-yearbook/files/SYB11.pdf>; Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наукова доповідь / за ред. В. М. Гейця, А. А. Гриценка / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2022. С. 41.

пільг. З цією метою в багатьох країнах було проведено податкові реформи (В'єтнам, Великобританія, Японія), які підвищили роль прямих податків, зокрема податку на прибуток підприємств і доходи фізичних осіб, що не лише стимулювало ведення бізнесу, а й сприяло збільшенню доходів державного бюджету. В умовах повоєнного відновлення української економіки використання таких інструментів може бути надзвичайно актуальним у контексті стимулювання залучення внутрішніх інвестицій з метою збільшення обсягів фінансування будівництва житла, об'єктів інфраструктури та соціальної сфери, особливо в територіальних громадах²⁹.

Перспективним напрямом повоєнного відновлення економіки України, за прикладом В'єтнаму, Греції, Німеччини, Південної Кореї, Японії та інших країн, може бути формування експортно-орієнтованої моделі розвитку, яка б максимально повно враховувала наявні природні ресурси, сільськогосподарські угіддя, транспортні, логістичні, технологічні та інтелектуальні можливості нашої країни.

Одним із ключових напрямів проведення повоєнних реформ і відбудови України повинен стати розвиток науки, освіти, а також широке та повсюдне впровадження нових технологій та інновацій, зокрема цифрових, оскільки сам процес відновлення та реконструкції має здійснюватися на новій техніко-технологічній основі. Інвестиції в освіту, наукові дослідження, сучасні технології, поліпшення та розширення підготовки кваліфікованих кадрів є запорукою підвищення продуктивності праці та динамічного розвитку економіки. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує досвід Південної Кореї та Японії, які в процесі повоєнного відновлення своєї економіки активно розвивали високотехнологічні галузі, створювали інноваційні та технологічні парки, підтримували інноваційні компанії та стимулювали впровадження інновацій, що, в кінцевому підсумку, сприяло збільшенню інтелектуального капіталу та посилювало їхні конкурентні переваги на світовому ринку³⁰.

Проведення соціальних реформ у процесі повоєнної відбудови України повинно передбачати розроблення та реалізацію програм,

²⁹ Mishchenko V., Naumenkova S., Ivanov V., Tishchenko I. Special aspects of using hybrid financial tools for project risk management in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 15 (2). P. 263. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.15\(2\).2018.23](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.15(2).2018.23)

³⁰ Міщенко В. І., Тіщенко С. О. Методологічні засади формування механізму впливу цифровізації на забезпечення національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку. *Підприємництво та інновації*. 2024. № 32. С. 76. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/32.11>; Tishchenko I. The Impact of Digitalization on Changing the Forms of Economic Relations. *Three Seas Journal*. 2025. Vol. 6. № 1. P. 88. DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2025-1-13>

спрямованих на підвищення рівня зайнятості населення, захист переміщених і малозабезпечених осіб, вдосконалення системи трудових відносин, підвищення рівня доходів і загального добробуту громадян, що сприятиме посиленню соціальної стабільності у суспільстві³¹.

У зв'язку зі значними екологічними збитками, яких зазнала Україна, особливої актуальності набуває необхідність урахування в процесі повоєнної відбудови та реконструкції економіки вимог до забезпечення сталого розвитку шляхом реалізації екологічних ініціатив, спрямованих на охорону навколишнього середовища та збереження клімату³².

Варто також зазначити, що разом із позитивним досвідом повоєнного відновлення та реконструкції економіки в окремих країнах було допущено й помилки, які нам необхідно врахувати при розробленні та реалізації відповідних планів і програм. Так, неприйнятними виявились методи управління та організації відбудови, пов'язані з посиленням монополізму (Південна Корея), використанням методів адміністративно-командного управління на початкових етапах проведення реформ (В'єтнам), встановленням надмірного державного контролю за цінами (Італія), недостатні інвестиції в розвиток сільського господарства та будівництво житла (Франція), а також з низьким рівнем організації діяльності та слабкою інституційною спроможністю органів державного управління (Ірак).

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що найкращим прикладом для України може бути не досвід окремо взятої країни, навіть найбільш успішної в реалізації процесів повоєнної відбудови та модернізації своєї економіки, а поєднання різних методів, інструментів і механізмів, які б найбільш повно враховували особливості, потреби та потенційні перспективи розвитку нашої країни, а також могли забезпечити комплексне розв'язання проблем формування інноваційної моделі розвитку з урахуванням принципів соціально орієнтованого ринку. Найбільш корисними для вітчизняних умов, на наш погляд, може бути врахування позитивних аспектів повоєнних економічних реформ Південної Кореї та Японії як стратегічного підґрунтя для проведення власних економічних і політичних трансформацій.

Сьогодні найбільш нагальними проблемами для України в процесі відбудови та реконструкції економіки є проведення комплексної діагностики економічних і соціальних проблем, оцінка гуманітарних

³¹ Биченков О. Е. Повоєнна реінтеграція економічних суб'єктів в Україні: організаційно-економічні напрямки та плани відновлення. *Підприємство та інновації*. 2024. № 32. С. 29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/32.4>

³² Naumenkova S., Tishchenko I., Mishchenko V., Mishchenko S. Rethinking energy poverty alleviation through energy efficiency: Evidence from Ukraine. *Environmental Economics*, 2024. Vol. 15. Is. 2. P. 208. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ee.15\(2\).2024.14](http://dx.doi.org/10.21511/ee.15(2).2024.14)

і фінансових потреб, визначення пріоритетів регіонального і галузевого розвитку на основі розроблення відповідних стратегій та політик, мобілізація внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування та інвестицій, координація зусиль і напрямів діяльності органів державної влади з міжнародними організаціями та групами зацікавлених інвесторів, посилення спроможності існуючих державних і ринкових інститутів, зокрема функцій бюджетно-податкової та монетарної влади і банківського сектору, а також розроблення дієвих фінансово-економічних механізмів, здатних забезпечити ефективну відбудову та модернізацію країни. Крім того, подальший розвиток повинні отримати інтеграційні процеси, які, відповідно до світової практики, мають бути поступовими та послідовними, ґрунтуючись спочатку на формуванні зони вільної торгівлі, митного союзу та спільного ринку, а вже потім – валютного і політичного союзу.

З метою стимулювання залучення іноземної фінансової допомоги та інвестицій необхідне вирішення низки питань, пов'язаних з удосконаленням регуляторних заходів і захисту прав іноземних інвесторів, спрощенням процедур отримання інвесторами дозволів і ліцензій, запровадженням митних пільг, розвитком міжнародного співробітництва у галузі нових технологій тощо. Заходи щодо мобілізації внутрішніх джерел фінансових ресурсів повинні передбачати активізацію кредитної та інвестиційної діяльності фінансових установ, підвищення рівня доступності кредитів і рівня захисту прав кредиторів, забезпечення ефективної трансформації заощаджень населення в інвестиції та їх спрямування у ключові галузі економіки, випуск облігацій повоєнного відновлення економіки, обмеження впливу вітчизняного капіталу за кордон, посилення ролі прямих податків у формуванні державного бюджету, підтримка малого і середнього бізнесу та інші³³.

На думку фахівців Організації економічного співробітництва та розвитку, в процесі повоєнної відбудови економіка України може зіткнутися з дефіцитом робочої сили, проблемами з енергопостачанням, логістикою, уповільненням економічної активності та підвищенням інфляції. Рекомендації ОЕСР, що ґрунтуються на врахуванні світового досвіду, передбачають необхідність забезпечення стабільної зовнішньої фінансової підтримки України та мобілізацію внутрішніх фінансових ресурсів, зменшення податкового навантаження та звуження сфери

³³ Буковинський С. та ін. Банківська система України на шляху євроінтеграції: монографія. Київ : Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2015. 126 с.; Тіщенко Є. О. Інституційні засади відновлення та реконструкції економіки України. *Бізнес-навігатор*. 2024. № 3 (76). С. 183. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.76-30>

застосування спрощених податкових режимів, збільшення обсягів державних інвестицій, розширення організаційних та інституційних можливостей на всіх рівнях державної влади, посилення експортного потенціалу країни, поліпшення умов ведення бізнесу, розвиток конкуренції та розширення доступу суб'єктів ринку до фінансування, а також запровадження екологічних податків і підтримки «зеленої» економіки³⁴.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження процесів повоєнного відновлення та реконструкції економіки на прикладі зарубіжних країн дозволило виявити, що цей процес є складним і довготривалим. Спільними рисами для більшості повоєнних реформ були стратегічне планування та розроблення програм відновлення окремих галузей і сфер діяльності, значна технічна і фінансова допомога зарубіжних країн і міжнародних організацій, посилення механізмів державного управління та регулювання, використання нових технологій та інновацій, запровадження жорсткої фінансової дисципліни та забезпечення прозорого використання технічної допомоги і фінансових ресурсів.

Першочерговими завданнями, які вирішували практично всі країни, були фінансова стабілізація, індустріалізація та модернізація промисловості, відновлення аграрного сектору та інфраструктури, стимулювання експорту, будівництво житла та реформування систем освіти і соціальної сфери.

Однією із найважливіших умов успішного проведення повоєнних реформ було використання державного планування та регулювання шляхом розроблення стратегій і довгострокових планів соціально-економічного розвитку, які передбачали ключові етапи та індикатори відбудови, реалізації галузевих, регіональних та науково-технічних програм. Головна роль державного управління полягала у розробленні та реалізації фінансово-економічних механізмів підтримки ключових галузей національної економіки, впровадження інновацій, стимулювання розвитку підприємництва та конкуренції. Важливу роль у підвищенні ефективності реформ у переважній більшості країн відігравали розвиток науки, систем освіти та підготовки кадрів, що сприяло стрімкому підвищенню продуктивності праці.

Проведений аналіз свідчить про те, що Україна в процесі відбудови повинна на системній основі поєднати кращі практики повоєнного відновлення, проведеного в інших країнах, ураховуючи власні потреби,

³⁴ OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. OECD Publishing. Paris. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1787/940cee85-en>

особливості та перспективи розвитку. Ключовими проблемами є проведення діагностики економічних і соціальних наслідків, оцінка гуманітарних і фінансових потреб, визначення пріоритетів регіонального і галузевого розвитку на основі розроблення відповідних стратегій та політик, мобілізація внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування, координація зусиль органів державної влади з міжнародними організаціями та групами інвесторів, а також розроблення дієвих фінансово-економічних механізмів, здатних забезпечити ефективну відбудову та модернізацію країни.

Перспективи подальших досліджень полягають в уточненні особливостей, інструментів і методів державної політики окремих країн щодо формування фінансово-економічних механізмів, використання наявних ресурсів та активізації інвестиційної діяльності у процесі повоєнного відновлення та реконструкції вітчизняної економіки з метою їх практичного використання.

АНОТАЦІЯ

Подальший розвиток економіки України потребує розроблення дієвих методів та інструментів з метою забезпечення швидкого, комплексного та ефективного повоєнного відновлення та реконструкції. Ретельне вивчення світового досвіду повоєнної відбудови, проведеної окремими країнами світу, може бути вагомим підґрунтям для розроблення органами державної влади відповідних загальнонаціональних, регіональних і галузевих стратегій і програм відбудови та реконструкції вітчизняної економіки.

На основі вивчення зарубіжної та вітчизняної наукової літератури і нормативних документів проведено порівняльний аналіз та узагальнено досвід відновлення економіки країн Західної Європи після Другої світової війни, окремих країн Азії, а також інших країн, що дозволило виявити та охарактеризувати спільні риси, відмінності та недоліки в організації та проведенні повоєнних реформ.

Досліджено можливості використання методів та інструментів державного управління і регулювання у процесі повоєнного відновлення та визначено межі їх практичного застосування. Доведено, що одним із ключових напрямів відбудови України повинен бути розвиток науки, освіти, а також широке використання нових технологій та інновацій. З урахуванням світового досвіду визначено головні напрями стимулювання залучення іноземної фінансової допомоги та використання внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування. Проведено аналіз плану Європейської комісії щодо реалізації в Україні інвестиційної рамкової програми відновлення України UIF.

Зроблені висновки та пропозиції можуть бути використані органами державної влади, підприємствами та установами з метою забезпечення швидкого та ефективного відновлення вітчизняної економіки.

Література

1. Биченков О. Е. Повоєнна реінтеграція економічних суб'єктів в Україні: організаційно-економічні напрямки та плани відновлення. *Підприємництво та інновації*. 2024. № 32. С. 27–31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/32.4>
2. Буковинський С. та ін. Банківська система України на шляху євроінтеграції: монографія. Київ : Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2015. 496 с.
3. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наукова доповідь / за ред. В. М. Гейця, А. А. Гриценка / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2022. 305 с.
4. Досвід відбудови та відновлення країн після стихійних лих і воєн. Інститут аналітики та адвокації. 4 Березня 2025. URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/dosvid-vidbudovy-ta-vidnovlennya-krayin-pislya-styhiynyh-lyh-i-voyen/>
5. Дудко І., Погорелова І. До питання про тенденції післявоєнної реконструкції Південної Кореї: досвід для державного управління в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Державне управління*. 2024. № 19 (1). С. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-3/22>
6. Коломійцева В.І. Причини та передумови економічного зростання Південної Кореї. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 52–56. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/Ekonomika-i-suspilstvo-12-2017.pdf#page=52>
7. Кравець В. М., Кравець О. В. Західноєвропейський банківський бізнес: становлення і сучасність: монографія / за ред. В. І. Міщенко. Київ : Знання-Прес, 2003. 470 с.
8. Міщенко В. І., Тіщенко Є. О. Методологічні засади формування механізму впливу цифровізації на забезпечення національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку. *Підприємництво та інновації*. 2024. № 32. С. 71–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/32.11>
9. Науменкова С. В., Міщенко С. В., Тіщенко Є. О. Проектне фінансування в умовах реалізації “Ukraine Facility Plan”. *Економічний простір*. 2024. № 191. С. 142–153. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-24>

10. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: монографія / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2017. 298 с.

11. Терлецький О. 35 років реформ у В'єтнамі. Що вдалося побудувати? Аналітичний центр ADASTRA. 21 вересня 2022. URL: <https://adastra.org.ua/blog/35-rokiv-reform-u-vyetnami-sho-vdalosya-pobuduvati>

12. Тищенко Є. О. Інституційні засади відновлення та реконструкції економіки України. *Бізнес-навігатор*. 2024. № 3 (76). С. 179–186. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.76-30>

13. Bouabdallah O., Jacquinot P., Patella V. Monetary/Fiscal Policy Regimes in Post-War Europe. ECB. Working Paper № 2871. 2023. URL: <https://hdl.handle.net/10419/297311>

14. Boundless World History. Lumen Learning. SUNY OER Services. 2018. 1032 p. URL: <https://www.collegesidekick.com/study-guides/boundless-worldhistory/japanese-recovery>

15. Buruma I. *Inventing Japan: 1853-1964*. Modern Library. 2004. 208 p.

16. Carew A. *Labour Under the Marshall Plan: The Politics of Productivity and the Marketing of Management Science*. Manchester: Manchester University Press, 1989. 293 p.

17. Crafts N., Toniolo G. *Economic Growth in Europe Since 1945*. Cambridge University Press, 1996. 600 p.

18. DeLong J. B. The Marshall Plan: History's Most Successful Structural Adjustment Program. *Postwar Economic Reconstruction and Lessons for the East Today* / J. B. DeLong, B. Eichengreen. MIT Press, 1993. P. 189–230.

19. Forsberg A. *America and the Japanese Miracle: The Cold War Context of Japan's Postwar Economic Revival, 1950-1960*. The University of North Carolina Press. 2014. 362 p.

20. Harvie C., Lee H-H. Export-led industrialisation and growth: Korea's economic miracle, 1962–1989. *Australian Economic History Review*. 2003. Vol. 43. № 3. P. 256–286. DOI: <https://doi.org/10.1046/j.1467-8446.2003.00054.x>

21. Japan's Post-World-War II Economy and the Economic Miracle of the 1950s and 60s. Facts and Details. January 2013. URL: <https://factsanddetails.com/japan/cat24/sub155/item2800.html>

22. Mishchenko V., Naumenkova S., Ivanov V., Tishchenko I. Special aspects of using hybrid financial tools for project risk management in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. № 15 (2). P. 257–266. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.15\(2\).2018.23](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.15(2).2018.23)

23. Naumenkova S., Tishchenko I., Mishchenko V., Mishchenko S. Rethinking energy poverty alleviation through energy efficiency: Evidence

from Ukraine. *Environmental Economics*, 2024. Vol. 15. Is. 2. P. 198–214. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ee.15\(2\).2024.14](http://dx.doi.org/10.21511/ee.15(2).2024.14)

24. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. OECD Publishing. Paris. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1787/940cee85-en>

25. Spitäller E., Lipworth G. Viet Nam: Reform and Stabilization, 1986-1992. IMF. Working Paper № 1993/046. May 1, 1993. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Viet-Nam-Reform-and-Stabilization-1986-1992-1196>

26. The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947–1952. By Michael J. Hogan. New York: Cambridge University Press, 1987. xiv + 482 p.

27. The Marshall Plan: Fifty Years After. Ed. by Schain Martin. New York: Palgrave, 2001. xiv, 297 p.

28. Tishchenko I. The Impact of Digitalization on Changing the Forms of Economic Relations. *Three Seas Journal*. 2025. Vol. 6. № 1. P. 86–91. DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2025-1-13>

29. Ukraine Investment Framework. European Commission. 2025. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine/ukraine-investment-framework_en#:~:text=The%20Ukraine%20Investment%20Framework%20%28UIF%29%20is%20part%20of,investments%20for%20the%20recovery%20and%20reconstruction%20of%20Ukraine

30. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. World Bank Group. Press Release 2025/ECA/079. February 25, 2025. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>

31. Yearbook of National Accounts Statistics. 1959. URL: <https://unstats.un.org/unsd/publications/statistical-yearbook/files/SYB11.pdf>

Information about the author:

Ievgen Tishchenko

PhD, Postdoctoral Fellow

of the Department of Economics, Finance, and Accounting,

Private Higher Education Institution “European University”

16 B, Academician Vernadskyi Boulevard, Kyiv, 03115, Ukraine